

Debatanmeldelse

Jagten på den rygende pistol – eller ”Hvis vi var i krig var det da godt, at tyskerne ikke vidste det”¹

Henrik Gjøde Nielsen

Fortid og Nutid, juni 2008, s. 143-155

I 2006 blev Hans Bondes bog *Fodbold med fjenden* valgt til Årets Historiske Bog. Bogen havde allerede ved dens udgivelse påkaldt sig mere end almindelig interesse, og gav efterfølgende anledning til en del debat, både fordi den bevægede sig ind på et område, om hvilket der siden befrielsen 1945 havde været konsensus, og fordi bogens emne, hvor historisk dette så var, accentuerede den standende debat om forholdet mellem sport og politik, eller om det manglende forhold mellem disse. Endelig var der stor opmærksomhed omkring de dele af bogen, der berørte mindre heldige sider af fremtrædende danskeres optræden i dansk-tysk idrætssammenhæng fra 1930'erne til 1945, særligt Gunnar ”Nu” Hansen. Hans Bonde havde tilsyneladende fundet ”en rygende pistol” i dansk historie: Forhold, som mange havde foretrukket gemt og glemt. I herværende debatanmeldelse diskuteres bl.a., om det er tilfældet, og i så fald: Hvilke forhold, og hvor belastende var og er de for de enkelte aktører, organisationer og for vores forståelse af besættelsestiden.

Debatanmeldelse af: Hans Bonde, under medvirken af Martin Frei: *Fodbold med fjenden. Dansk idræt under hagekorset*. Syddansk Universitetsforlag, 2006. 500 s., ill. 348 kr.

Henrik Gjøde Nielsen, f. 1960. Cand.phil. i historie. Museumsinspektør ved Hals Museum, Nordjyllands Historiske Museum. Har bl.a. skrevet besættelsestids- og idrætshistorie, senest *Tre byer – tre befrielse*, 2006, og *At fremme sportens interesse*, 2007.

Åres Historiske Bog 2006

Det er en velklingende titel, Hans Bonde har givet sin bog: ”Fodbold med fjenden – Dansk idræt under hagekorset.” Titlen ligger godt for tungen, eller højre fod, og kan vel i sig selv friste historisk interesserede læsere i almindelighed, og

idræts- og besættelsestidshistorisk interesserede læsere i særdeleshed. Det gjorde bogen også, at dømme efter den store omtale og velfortjente udbredelse den fik, straks fra udgivelsen. I tilgift blev Bondes arbejde så valgt til Årets Historiske Bog 2006. Prisen uddeles af Dansk Historisk Fællesråd og sponseredes i

2006 af tidsskriftet *Skalk*, magasinet *Alt om Historie* og Kulturministeriet. Af de 1.086 afgivne stemmer havde de 598 peget på "Fodbold med fjenden." Prisen på 25.000 kr. blev overrakt af kulturminister Brian Mikkelsen. Her var altså tale om en gedigen sammenblanding af sport, politik – og historie.

Det er et tankevækkende tilfælde, al den stund Bonde i sin bog beskæftiger sig med et aspekt af besættelsestidens historie, som ikke tidligere er blevet udforsket så systematisk på nationalt plan. Der har været enighed om, som en ikke uvæsentlig men ret udtalt del af den nationale konsensus efter besættelsen 1940-45, at man ikke kunne og ikke skulle sammenblende sport og politik, og var det endelig sket, gjaldt det kun for enkeltpersoners vedkommende; personer, som danskerne imidlertid havde taget til deres hjerter igen, og tilgivet ungdoms dårskab. Herregud, lad det nu ligge, ikke sandt? Hvorfor nu rippe op i det igen?

Fordi der ikke tidligere har været rippet op i det. Fordi man ikke tidligere overordnet og systematisk har undersøgt forholdet mellem dansk idræt og den tyske besættelsesmagt, hverken for enkeltpersoners eller organisationers vedkommende. Hvordan og hvorfor kunne det ske, at man fra dansk idræts side så stædigt kunne fastholde, at der ikke var nogen forbindelse mellem idræt og politik, mens man fra tysk side lige så åbenlyst erkendte og udnyttede idrættens politiske rolle? Hvordan kunne man, selv i befrielsessommeren 1945, glemme, at sportskommentatoren over dem alle, Gunnar "Nu" Hansen, havde leveret begejstrede reportager fra De Olympiske Lege i Berlin 1936, et af de mest markante eksempler på nazisternes inddragelse af idræt og sport i propagandaøjemed? Hvad var det, der skete med dansk idræt under besættelsen,

hvor man tilsyneladende uden besvær kunne glide fra begejstring over samarbejde til afstandtagen, og gøre de, der tidligere havde været varme fortalere for idrætssamarbejde med besættelsesmagten, til at have været (næsten) modstandsmænd gennem hele forløbet? Det er bl.a. det, Bonde søger at finde svaret på i "Fodbold med fjenden".

Bonde bevæger sig således ind i det minefelt, som besættelseshistorisk konsensus, trods visse rydninger, fortsat er. I dette felt må man – hvilket kan forudskikkes allerede inden læsning – nødvendigvis komme ind på nationale idrætsstjerners og -kommentatorers gøre og laden. Man må gå ud fra, at Bonde forlods har haft en fornemmelse af, at der var noget at komme efter. Men om resultatet ville blive en konklusion i stil med dét, som alle og enhver går og ved, f.eks. på industriens område: Nemlig at der var et vist samarbejde med tyskerne; et samarbejde som var mere eller mindre nødtvungent, men givende for de fleste, og at kun nogle få modbydelige blev deciderede værnemagere. Om det skulle blive resultatet, eller om der virkeligt var noget at komme efter, dét måtte tiden og undersøgelsen vise. I hvert fald indledte Bonde med projektet sin jagt på den rygende pistol.

Bonde og bogen

Nu gik Hans Bonde ikke ganske uvidende til opgaven. Hans Bonde, født 1958, professor ved Institut for Idræt, Københavns Universitet, blev i 2001 dr.phil. på disputatsen "Niels Bukh – En politisk-ideologisk biografi," om højskolemanden i Ollerup, som ingen med blot nogen viden om dansk gymnastik og idræt ville unddrage at have nazistiske eller i det mindste højreradikale tilbøjeligheder.²

Med disputatsen om Niels Bukh som

udgangspunkt, var det potentielt betændte område (det idrætslige samarbejde under den tyske besættelse af Danmark) altså ikke ganske ukendt land for Niels Bonde. Ukendt kan det heller ikke have været, at en nærmere undersøgelse af området ville rokke ved en gang vedtagne forestillinger, endog af næsten hellig, national karakter. At argumenter i den sammenhæng kan være fuldstændig uden virkning, og end ikke blive hørt, oplevede Bonde selv, da han skulle forsvare disputatsen om Niels Bukh. Under forsvaret rejste en tidligere Ollerup-elev sig og protesterede kraftigt mod Bondes afdækning af Bukhs fascination af Tyskland og homoseksuelle tilbøjeligheder; manden havde overhovedet ikke læst Bondes bog, men havde ligegodt sin bestemte mening om tingene.³ Så vidste Bonde ligesom, hvad han var oppe imod.

Når hertil kom, at idrætten stort set er ikke-eksisterende i den besættelses-historiske litteratur,⁴ var det klart jomfrueligt, men ikke fredeligt land, Bonde begav sig ud i. Hans Bonde havde tilsyneladende i erkendelse heraf foranlediget, at cand.mag. Martin Frei skrev speciale om udviklingen i hovedorganisationen Dansk Idræts-Forbunds (DIF) forhold til besættelsesmagten, hvilket siden skulle udgøre rådeeksten til de pågældende afsnit i bogen, i hvilken Frei da også krediteres som medforfatter.⁵ Freis speciale må altså siges at udgøre et pionerarbejde, som samtidig yderligere har ansporet Bonde til at gennemføre den store, systematiske undersøgelse.

Fodbold med fjenden

"Fodbold med fjenden – Dansk Idræt under hagekorset" er en vigtig, nybrydende og problematisk bog. Den præcist 500 sider store bog indeholder, foruden

de nødvendige forværker, en indledende del, der gør rede for teori, diskurs, begreber og for besættelsesforskning om idrætten og idrætsforskning om besættelsen, hvorpå følger 28 hoveddele, næsten alle splittet op på mindre afsnit, fra redegørelse for 1930'ernes idrætssamkvem over redegørelser for enkeltidrætter, begivenheder m.v., til de afsluttende kapitler "Slør over besættelsen," "Oprør fra neden," samt efterskrift, kildeovervejelser og det videnskabelige apparat.⁶ Og til en start må man sige, at bogen alene ved indholdsfortegnelsen synes at kunne holde, hvad bagsideteksten lover: En kortlægning af idrættens rolle 1940-1945, der viser, at det dansk-tyske samarbejde foregik på alle idrættens niveauer, fra de lokale idrætsforeninger til DIF's topledelse, samt i øvrigt, at det var de menige fodboldtilskuere, der ved deres oprør på lægterne rystede de danske og tyske myndigheder og afstedkom politisk krise og synliggjorde den folkelige modstand mod besættelsesmagten.

Da Danmark den 9. april 1940 blev besat af Tyskland, var det internationale samkvem centralt for såvel den professionelle idræt som for flere af DIF's specialforbund. Som udgangspunkt var DIF en upolitisk organisation, men ville et fortsat idrætssamarbejde med Tyskland efter 9. april 1940 ikke kunne tolkes som en politisk handling? Dette leder frem til bogens hovedspørgsmål, nemlig: "*Hvordan håndterede dansk idræt forholdet til den tyske nazistiske idræt?*"⁷

Dette spørgsmål søges besvaret ved hjælp af fire hovedteser eller knudepunkter i fremstillingen, nemlig: 1) I løbet af 1930'erne udviklede der sig inden for dansk idræt en stærk fascination af Det tredje Rigets idrætspolitik, således at der var opbygget stærk goodwill i forhold til tysk sport, da Danmark blev besat 9. april 1940. 2) I starten af besættelsen var idrætten under pres for at gen-

optage idrætssamkvemet, men senere arbejdede dansk idrætsledelse aktivt på at få idrætssamkvemet til at fungere. Det var uro blandt danske fodboldfans, svigtende interesse fra besættelsesmagtens side og den svenske idrætsledelses dispositioner, der hindrede et mere udfoldet dansk-tysk idrætssamkvem. 3) Det dansk-tyske idrætssamkvem blev den mest omfattende form for kulturelt samarbejde under besættelsen, og det eneste effektive. 4) Holdningen om, at idræt er upolitisk, var plastisk og legitimerede enhver af DIF's handlinger, hvilket førte til den stærkeste politisering af dansk idræt nogensinde.⁸ Med udgangspunkt i den opfattelse, at historie ikke kun er en følge af overordnede teknologiske og økonomiske forløb, men også af individers handlinger og beslutninger, analyserer Bonde centrale enkeltpersoners ageren, og anvender her begrebet "anskuelsessæt," dvs. personers værdinormer og virkelighedsbillede. Anskuelsessættet i nærværende analyse ændrede sig hastigt i løbet af besættelsen, i takt med dennes konjunkturer, således at "... *det i besættelsestidens første måneder syntes illegitimt at samarbejde med fjenden, i de næste par år syntes acceptabelt, for sluttelig i befrielsesrusen at blive erstattet af fodboldkampe med tyskernes engelske fjende uden offentlig refleksion over de mange kursskift.*"⁹

I sandhed en noget svingende kurs, som kan vække undren. Svaret leverer Bonde sådan set selv i korthed, i konstateringen af, at Danmark placerede sig i gråzonen mellem neutralt land og nødtvungen tysk allieret. Dette førte til det nok så bekendte økonomiske og politiske samarbejde med besættelsesmagten i erkendelse af, at Danmark hverken kunne yde militær modstand eller forsvare sine grænser. Derfor blev et samarbejde anset for at være den eneste måde,

hvorpå den danske regering kunne bevare så megen magtudøvelse som muligt på danske hænder. Et økonomisk samarbejde med Tyskland var nødvendigt for at undgå bankerot og sult; men var det ligefrem nødvendigt at spille fodbold med fjenden?

Et afgørende element i besvarelsen af det spørgsmål er, at det var centralt i DIF's "ideologi" (Bondes udtryk), at sport og politik ikke hang sammen; problemet var, at det gjorde det for DIF's samarbejdspartner, de nazistiske sportsautoriteter. Allerede i udgangspunktet kan man således konstatere, at DIF lagde sig på maven for den tyske besættelsesmagt, idet en afståelse fra samarbejdet i højere grad, mente man, ville blive opfattet som en aktiv, politisk handling, end det blot at fortsætte det idrætslige samarbejde, som om intet var hændt. Dette forhold blev yderligere forstærket af, at der i 1930'erne havde været et nært dansk-tysk idrætssamkvem, og var blevet opbygget en dansk fascination af den tyske idræt, hvilket forlenede dansk idræt med et svækket immunforsvar mod fodbold med fjenden efter 9. april 1940. Der gøres i bogen glimrende rede for 1930'ernes dansk-tyske idrætssamarbejde, fra svømmepigen Jenny Kammersgaards fremtrædende position i dette, herunder Adolf Hitlers lykønskningstelegram til Kammersgaard efter hendes svømmetur over Kattegat i 1937, til De Olympiske Lege i Berlin 1936, hvor hverken det danske medlem af Den Internationale Olympiske Komité, prins Axel, eller Danmarks Olympiske Komité gjorde ophævelser over, at de nazistiske magthavere i Berlin ikke levede op til forudsætningerne for udtagelse af deltagere, bl.a. ved at ekskludere jødiske idrætsfolk fra den tyske OL-trup. Oven i købet kastede Kong Christian X og Dronning Alexandrine senere glans over

arrangementet, da Leni Riefenstahls berømte eller berygtede Olympiafilm blev vist i København i august 1938.

Hvad angår den centrale, danske aktør, DIF, så fortsatte man efter OL i Berlin samarbejdet med Tyskland og udviklede tætte relationer, der skulle vise sig at vare ved ind i besættelsestiden, og som ikke lod sig anfægte af Anden Verdenskrigs udbrud i 1939. På et bestyrelsesmøde i oktober 1939 blev det fastslået, at Danmark var neutralt og stod på venskabelig fod med Tyskland, hvorfor der ikke var nogen grund til ikke at overholde aftaler om landskampe.

Heller ikke fra pressens side, stærkt eksemplificeret ved *Idrætsbladet*, lod man så lidt som en verdenskrig komme i vejen. I en reportage fra Vintersportsugen i Garmisch Partenkirchen i februar 1940, anfører korrespondenten i lyset af en tilsyneladende lidt skuffende forestilling, at nordmænd og svenskere pga. krigen ikke stillede op, idet man på den måde ønskede at håndhæve sin neutralitet. Danmark havde, anføres det, taget det modsatte synspunkt, nemlig at "Sport har ikke noget med politik at gøre..." og at Danmark vil drive sport med enhver, der ville møde os sportsligt.¹⁰

Denne position blev befæstet på et møde 2. marts 1940, hvor repræsentanter for Danmark, Norge og Sverige mødtes i Oslo for at drøfte den internationale situation. Norge og Sverige meddelte, at de havde stoppet alt idrætsligt samarbejde med krigsførende lande; Danmark var det eneste land, der opretholdt samarbejdet med Tyskland. Fra krigsudbruddet i september 1939 og frem til besættelsen i april 1940 havde DIF således relativt stort politisk råderum, men valgte altså som det eneste, ikkekrigsførende vesteuropæiske land fortsat at have sportsligt samkvem med Nazitysk-

land; et samkvem, som netop i det lys øgedes markant.

Banen var således kridtet op til en "Belejring af dansk idræt 1940-41". Når man fra tysk side lagde så afgørende vægt på at fastholde eller få genetableret idrætssamarbejdet med Danmark, skyldtes det Hitler og Goebbels strategi for, hvorledes den danske befolkning kunne vindes for Tyskland gennem propagandatiltag som koncerter ved tyske militærorkestre, besøgsdage hos den tyske værnemagt og sportsstævner, hvor man samtidig fik drejet befolkningen væk fra den angelsaksiske inspiration over mod tyske kulturværdier. Tyskland skulle fremstilles som en vital og sportsglad nation, ikke som våbengale fanatikere. Den egentlige hensigt med tysk demonstration af sportslig overlegenhed kom dog klart til udtryk i den tyske presse, hvor det i *Völkischer Beobachter* 22. maj 1940 hed: "I dag kamp på grønsværen, på væddeløbsbanen og i gymnastikredskaber, i morgen med våben i hånd, i fly eller på havet – det er den dybeste mening med hele den tyske idrætsopdragelse."¹¹

Det var denne vogn, Danmark så villigt lod sig spænde for. Fra dansk presseside gjaldt det først og fremmest Danmarks største sportsavis, *Idrætsbladet*, udgivet af *Politiken*. At dømme ud fra den journalistik, der her blev lagt for dagen, formidledes en stærk kontinuitet i den positive indstilling til tysk sport og ønsket om fortsat dansk-tysk samarbejde. Og da endelig kritiske røster fra DIF lød i besættelsens første tid, var udgangspunktet ikke en stillingtagen til, om idrætssamkvemmet var moralsk forkert, men mere en bekymring for, om tilskuernes reaktioner under kampe med Tyskland kunne resultere i antityske demonstrationer, og om idrætsfolkene ville demonstrere mod besættelsen ved

at undlade at stille op. I april 1940 henstillede DIF således til specialforbundene, at idrætsudøvere fra udlandet, krigsførende lande, i DIF's skrivelse anført i parentes, ikke skulle have tilladelse til at konkurrere i Danmark, men måtte efter kraftigt tysk pres i august samme år stille specialforbundene frit. Ved at fritstille specialforbundene undgik man tillige, at DIF's ledelse blev garant for eller primus motor i det konkrete samarbejde.

Fra de professionelle idrætsudøvers side sporedes ingen betænkeligheder over for samkvem med idrætsfolk fra besættelsesmagten. Det kan, som Bonde anfører, hænge sammen med, at de professionelle betragtede sig selv på samme måde som den øvrige økonomiske samarbejdspolitik; idræt var deres erhverv, og trods symbolværdien, og til trods for at nogle af de professionelle sikkert kunne finde anden levevej, var det trods alt deres levebrød, det handlede om. Hertil kan man føje, at en mulig og endnu mere central forklaring på samarbejdet kan have været de enkelte idrætsfolks personlige ambitioner, deres ønske om ikke at få bremset deres karriere pga. en krig. Fra tysk side opfattede man, helt i tråd med politiseringen af idrætten, det professionelle samkvem som et positivt signal om normale forbindelser mellem Danmark og Tyskland.

Også på amatørsportens område tog man efter august 1940 fat på et ivrigt idrætssamkvem med tyskerne, og deltog bl.a. i stævner i Tyskland, hvor de danske sportsfolk blev glimrende behandlet, og hvor tyskerne, for at øge interessen for samkvemmet, lovede at betale alle udgifter i forbindelse med rejser i Tyskland, hvilket dog ikke altid blev tilfældet. Også på dette område tog Tyskland samkvemmet i brug i propagandaøjemed, og angav idrætssamkvemmet mellem Danmark og Tyskland som et vær-

difuldt bindeled i det venskabelige naboskab mellem de to folk, mens man fra dansk idrætspresses side, igen repræsenteret ved Idrætsbladet, ikke kunne spore den mindste reservation i forhold til idrætssamkvemmet med besættelsesmagten.

Fra tysk side forholdt man sig således meget bevidst til politiseringen af idrætten, og udnyttede dygtigt denne i propagandamæssig øjemed. Fra dansk side engagerede man sig ivrigt i idrætssamkvemmet med Tyskland, idet man i sagens natur var udelukket fra idrætssamkvem med de nationer, som Tyskland var i krig med. Udover Tyskland kunne Danmark kun gennemføre idrætssamkvem med det neutrale Sverige, ligesom man havde peget på Finland og det tyskbesatte Norge.¹² Man søgte altså at opretholde et noget begrænset internationalt idrætssamkvem, der i en snæver vending, eller i det mindste ift. deltagerens selvagtelse, antog et skær af normalitet.

At der imidlertid kun kunne blive tale om et skær, antydes af, at den eneste danske bryder, der på forhånd ville være favorit over for også tyske modstandere, ikke kunne stille op til kampe i Tyskland, og næppe heller ønskede det. Det drejede sig om bryderen Abraham Kurland fra den jødiske forening Hakoah. Ikke desto mindre stillede danske brydere fra klubben Sparta op til landskamp i München i november 1940, men altså uden jøden Kurland, der næppe ville være blevet hilst velkommen i Bayerns hovedstad med Hakoah-medlemmernes jødiske stjerne på idrætsdragten. Skønt landskampdeltagelsen ikke var udtryk for antisemitisme fra Spartas side, idet foreningen senere deltog i Hakoahs arrangement juledag 1940, så vidner deltagelsen dog om, at man stiltiende havde accepteret den nazistiske holdning til jøderne, som altså udelukkede

disse fra tyske idrætsstævner. I den anden ende af spektret findes eksempelvis fægtelandskampen mellem Tyskland og Danmark i november-december 1940 i København, hvor en af de tyske fægtere var SS-generalen Reinhard Heydrich, bl.a. manden bag Wahnsee-konferencen og "Endlösung" på jødespørgsmålet. Ved dette, som ved så mange andre dansk-tyske stævner, figurerede hagekorsbanneret og Dannebrog side om side. Og et års tid inde i besættelsen begynder også krigen at sætte sig sine spor, ikke fra dansk, men fra tysk side. Allerede i vinteren 1940-41 var den tyske befolkning begyndt at lide under mangel på sko og vinterbeklædning, og propagandaminister Joseph Goebbels blev betænkelig ved, at den tyske befolkning blev fodret med billeder fra idrætslige udstyrstykker, hvilket også kunne virke demoraliserende for tropperne ved fronten, hvorfor Goebbels i marts 1941 forsøgte at forbyde publicering af tekst- og billedgengivelser fra elitesportsbegivenheder.

Fra dansk side kom det ulmende opgør med den sportslige samarbejds politik hverken fra politisk hold, fra DIF, fra professionelle idrætsudøvere eller fra amatører. Opgøret tog afsæt i fodboldpublikum. Et varsel fik man ved landskampen mod Sverige i Idrætsparken i november 1940, hvor publikum, ud over at synge den danske og svenske nationalsang, også istemte "Ja, vi elsker dette landet," i sympati med det besatte, norske broderfolk. Der blev tillige uddelt løbesedler af "politisk indhold," men i øvrigt forløb kampen uden episoder. Sådan blev det ikke ved med at gå.

5. juni 1941 kom "Oprøret på lægterne." Som antydnet havde det ulmet nogen tid, bl.a. under en kamp mod det østrigske hold Austria i maj 1941, hvor de østrigske spilleres heilen havde irriteret danske tilskuere, og der var opstået uro og tumult. Og Grundlovsdag 1941 skul-

le det østrigske hold Admira så spille mod et udvalgt dansk hold i København. Østrig vandt 4-1, og uagtet såvel *Ekstra Bladet* som *Idrætsbladet* havde slået de sportsligt-venkabelige toner an, så havde det allerede før kampens start vakt vrede hos det danske publikum, at det tyske soldaterpublikum havde hilst det østrigske hold med heilen. Efter kampen gik det galt: Tyske soldater trak bajonetterne, danskere svingede med ølflasker, der opstod slagsmål, og fire tyske soldater og en halv snes danskere måtte efterfølgende på hospitalet. Såvel tyskernes som de østrigske fodboldspilleres heilen før og efter kampen havde gjort det klart, at man spillede mod repræsentanter for besættelsesmagten, og nederlaget hjalp naturligvis heller ikke på humøret. Urolighederne førte, sammen med åbningen af Østfronten, til, at den tyske gesandt Renthe-Fink nedprioriterede det dansk-tyske idrætssamarbejde, med aflysning af adskillige planlagte arrangementer, herunder en dansk-svensk landskamp, til følge. Den tyske nedprioritering blev fulgt op af en generelt voksende protestvilje blandt danskerne. Fra officielt dansk hold advarede Scavenius om, at "den terror, der hedder dansk stemning", kunne føre til, at tyskerne indsatte et særligt politi i Danmark, og henviste til strafudmåling ift. demonstrationer i ord og gerning over for tyske tropper, mens man fra Dansk Boldspil Unions side ensidigt gav publikum skylden for aflyste arrangementer og dermed politiseringen, uagtet den tyske sport jo opfattede sig selv som politisk. Fra dansk side fastholdt man altså adskillelsen mellem sport og politik, hvilket også gjaldt DIF, da man ved formandsskifte i efteråret 1941 fik lejlighed til at understrege det diffuse synspunkt, hvilket indbragte forbundet ros i den nazistiske avis *Fædrelandet*.

På trods af, at idrætssamarbejdet fra

tyskernes side blev nedtonet, så fortsatte det dog, bl.a. med boksestævner i efteråret 1941, hvor *Idrætsbladet* i dets reportage, imod sædvane, ikke indledte med kamppreferater, men som hovedhistorie bragte, at stævnet var forløbet nogenlunde roligt. Ikke desto mindre sporedes ved stævner, der i Danmark blev afholdt under omfattende politiopbud, en betydelig angst hos såvel danske som tyske arrangører. Når kampene blev gennemført i Tyskland, begyndte krigen at sætte sit præg på såvel arrangementerne som på reportagerne. På den ene side anførte *Sports-Bladet*, at man måtte tage tingene, som de var i Tyskland, uden at mukke. På den anden side angreb BBC's dansksprogede udsendelse fra London i november 1941 i stærke vendinger idrætssamarbejdet, som ifølge BBC fik danskerne til at fremstå som tyskvenlige, når de således lod sig udnytte i propagandaøjemed. Men officielt holdt man fast i samarbejdslinien, og mere end det: Dansk Bokse Union nægtede at give en dansk dommer, der havde været interneret af tyskerne, sin licens tilbage, og i tilfældet Abraham Kurland accepterede DIF, at en dansk idrætsmand var udelukket fra at deltage i udenlandske stævner på lige fod med andre danske idrætsfolk, hvilket i høj grad må siges at være en politisk indrømmelse, og tillige en indikator for, at DIF's politiske råderum var betydeligt indskrænket.

Det blev idrætssamarbejdet også. 20. november 1942 mødte det danske håndboldlandshold Ungarn; det blev den sidste landskamp mod et hold fra Aksemagterne. Et internationalt – dvs. så internationalt det nu kunne blive – atletikstævne i Berlin i januar 1942, blev aflyst med henvisning til Tysklands militære vanskeligheder, der særligt på østfronten var alvorlige. I Tyskland satte krigen sig spor, bl.a. i form af sønderbom-

bede idrætsanlæg, og ligesom den tyske besættelsesmagt i Danmark, som krigen skred frem, nedtonede idrætssamarbejde, begyndte man nu også i Tyskland at nedtone det idrætslige arbejde, både som følge af krigssituationen, og som følge af propagandaværdien, eller det modsatte, som da Sverige i september 1942 slog Tyskland i fodbold i Berlin, hvilket fik Goebbels til at forbyde sådanne arrangementer i rigshovedstaden, da nederlaget gjorde tilskuerne deprimerede, eftersom det betød mere for tyskerne at vinde en fodboldkamp, end at hæren indtog en by i øst. Men fra dansk side holdt man tilsyneladende fast. Da rigssportfører Tschammers døde i marts 1943, og fik en statsbegravelse, modtog *Idrætsbladet* nyheden med sorg, idet Tschammers var den, der havde organiseret OL i Berlin 1936, og taget initiativ til den nazistiske Kraft durch Freude-bevægelse; en dygtig mand og værdifuld arbejdskraft i idrættens tjeneste, anføres det.

I januar 1943 besluttede Tyskland, at alt idrætssamarbejde med udlandet skulle ophøre; situationen skærpedes, også i Danmark, hvor Dansk Ungdomsamvirke startede en underskriftindsamling til en protestskrivelse mod jødeforfølgelserne, der også var nået til Danmark. DIF ville ikke skrive under, idet man ikke ville have noget med "dette politiske foretagende" at gøre,¹³ hvilket skyldtes, at man ikke ville provokere besættelsesmagten på et tidspunkt, hvor man kæmpede for en lettelse af restriktionerne, så tilskuerpladserne, og pengekasserne, igen kunne blive fyldte. På det tidspunkt havde Gunnar Nu Hansen forladt *Idrætsbladet*, der havde nedtonet sin hyldelse til det dansk-tyske idrætssamarbejde, og ligesom den øvrige idrætspresse vendt blikket mod den engelske idræt. Og mens stadigt flere gik ind i modstandskampen, fastholdt DIF sin "upolitiske" linie. Idrætsfolk gik in-

dividuellet ind i modstandskampen. DIF ønskede ikke at lægge sig ud med besættelsesmagten.

Efter befrielsen 5. maj 1945 blev det centralt for DIF at blive erindringen om det dansk-tyske idrætssamarbejde kvit, og ligesom sporten havde haft stærk symbolværdi i samkvemmet mellem Danmark og Tyskland, fik den det nu også i samkvemmet mellem Danmark og landets befriere, englænderne, som man hurtigt fik arrangeret kampe med, ligesom man nu pludseligt øjensynligt var indstillet på at blande sport og politik i en hyldest til danske og norske frihedskæmpere.

I forbindelse med retsopgøret efter besættelsen lykkedes det da også for DIF at holde tingene tilpas flydende. De mest belastende arrangementer havde fundet sted i starten af besættelsen, og de danske tilskuere havde ved deres oprør på lægterne i 1941 hindret et mere udfoldet samarbejde, hvilket blev fulgt op af tyskernes stadigt mere aftagende interesse. Faktisk var det tyskerne, der mod de danske idrætslederes vilje havde standset idrætssamarbejdet. En grundig redegørelse for idrætssamarbejdet blev efterlyst, men er faktisk først fremkommet med Bondes. I stedet lagde indberetningerne fra de enkelte forbund vægt på tvangselementet, mens man i DIF lagde sig fast på en forskydning af det interne retsopgør fra idrætssamkvemmet til opgøret med partinazismen, og i DIF's egne retningslinier for indberetningerne nævnte man overhovedet ikke ordet "idræt", hvorved man undgik, at det idrætslige samarbejde i sig selv blev bragt under mistanke for landsskadelig virksomhed. Således blev undersøgelsen, og et evt. opgør, forskudt fra DIF som organisation, til at tage sigte på enkeltpersoner.

Der var andre end DIF, der havde interesse i at kaste et slør over besæt-

telsestiden. Gunnar Nu Hansen, der i reportager i 1930'erne og i *Idrætsbladet* i besættelsens første år havde hyllet idrætssamarbejdet, udgav i 1945 fotobogen "Danmarks Kamp for Frihed og Ret," med forfatteren selv i frihedskæmperpositur på forsiden, uagtet kollegaen Vilhelm Bergstrøm altid havde troet, at Gunnar Nu Hansen hørte til på den anden side. Det gjorde Gunnar Nu Hansen så ikke, thi, som han skrev: Under besættelsesårene var det lige så farligt at rette et fotografiapparat (som han angiveligt havde gjort siden 9. april) som en maskinpistol mod tyskerne. Det er jo nok en sandhed med modifikationer, men den folkekære journalists ageren faldt fint i tråd med det almindelige ønske om at hævde det synspunkt, at idrætssamkvemmet først kom i stand efter kraftigt pres og trusler fra tysk side. Det var, som Bondes bog har vist, ikke tilfældet.

På den ene side var DIF's ledelse, den gennemsnitlige foreningsleder og den almindelige danske eliteidrætsudøver formodentlig ideologisk indifferente, ligesom pressen fra 9. april 1940 var underlagt censur. På den anden side åbnede netop DIF's indifferente og det idrætslige samkvem mulighed for, at mere ubefæstede idrætsudøvere og -tilskuere kunne få svækket deres åndelige immunforsvar gennem kontakten med tyskerne og deres propaganda, ligesom man kan diskutere, om ikke pressen, med *Idrætsbladet* i spidsen, gik langt videre i sin forherligelse af de tyske atleter og samkvemmet, end nødvendigt var.

Såvel dansk idrætssliv i almindelighed og DIF's ledelse og dennes ageren i særdeleshed som den danske sportspresse nød umiddelbart efter befrielsen godt af gennembruddet for idrætten som folkebevægelse, og gled dermed hurtigt og umærkeligt ind i den almindelige konsensus om besættelsestiden: "Der-

med blev DIFs ideologi om ikke at sammenblande sport og politik anvendt til at legitimere den mest omfattende politisering af dansk idræt nogensinde og resulterede i det mest markante eksempel på kulturelt samkvem med besættelsesmagten. Det er skæbnens ironi, at DIF faktisk var alt for upolitisk til at kunne hindre de kyniske tyske magthaveres brug af den danske sport til propagandaformål.¹⁴

Tilbage står så blot at konstatere, at DIF gennemførte et beskedent, men symbolsk vigtigt idrætssamkvem med det sydafrikanske apartheidstyre 1973-86, uagtet Sydafrika allerede i 1970 var blevet ekskluderet af den Internationale Olympiske Komité, og at DIF den gang ikke kunne henviser til besættelsens tryk. Det gælder også ift. afholdelsen af De Olympiske Lege i Beijing 2008. Ligesom i Berlin 1936 er det tilsyneladende vigtigere at være på tællepladen med totalitære regimer, at lade atleterne gennemføre deres konkurrencer og at lade et regime bruge sporten som kulisse for selviscenesættelse. Er der mon religiøse eller etniske grupper, som er udelukket fra deltagelse i OL 2008? Man kan med Bonde spørge, om verden intet har lært siden Hitlers olympiske lege i Berlin 1936.

Modtagelsen

Som antydning i indledningen, vakte allerede Bondes disputats om Niels Bukh en vis opsigt. Det var imidlertid for intet at regne mod den modtagelse, som "Fodbold med fjenden" fik. Bogen ryddede forsiden på *Politiken*, fyldte godt i adskillige dagblades spalter, og forfatteren optrådte adskillige gange på tv og i radio. Altså en modtagelse, der er absolut usædvanlig for et historisk værk. At bogen har store kvaliteter, bl.a. som det

første værk, der systematisk behandler idrættens forhold under besættelsestiden, stod fra starten klart. Det blev siden understreget af, at "Fodbold med fjenden" som nævnt blev valgt som Årets Historiske Bog 2006.

At der imidlertid også lød kritiske røster, må synes lige så indlysende. Nogle hæftede sig ved, at Bonde strammede sine konklusioner lige vel rigeligt, særligt ift. DIF, i undersøgelsen af, om dansk idræts samarbejde med Nazi-Tyskland var udtryk for tyskvenlighed, politisk naivitet eller et forsøg på at holde idrætlivet i gang. Desuden udtryktes betænkelighed ved forfatterens flittige brug af *Idrætsbladet* og det nazistiske dagblad *Fædrelandet*, der begge næppe gav et komplet billede af de fremherskende følelser blandt publikum og idrætsudøvere.¹⁵ Andre anmeldere fandt, at Bonde i bogen har en kedelig tendens til moraliseren, og at han desuden ikke når til bunds i diskussionen af forholdet mellem idræt og politik, men fremhæver i øvrigt bogens karakter af standardværk om idrætten under besættelsen.¹⁶ Bogens mange detailoplysninger om stævner, kampe, forløb og resultater, med en tilsvarende stor mængde personoplysninger, affødte en mindre disput mellem hækkeløberen Ole Dorph-Jensen og Hans Bonde, idet Dorph-Jensen kunne dokumentere, at han ikke havde deltaget i et bestemt stævne, som hævdede i bogen.¹⁷ Og endelig bør det nævnes, at en anmelder hæftede sig ved det evidente forhold, at idrætten i bogen fremstilles som det kulturpolitiske område, hvor der var størst kontakt mellem besættelse og besatte, og at samarbejdet fra dansk side gik langt ud over samarbejdspolitikens diktat.¹⁸ Endelig var der anmeldere, der hæftede sig ved, at Bonde med bogen dokumenterer, at Gunnar Nu Hansen ikke blot var en dygtig sportsjournalist, men også mester i disciplinen

medløberi, hvilket nok ville have lagt en dæmper på senere tiders fejring af manden, hvis forholdet havde været almindeligt kendt.¹⁹

Generelt må man sige at "Fodbold med fjenden," trods de kritiske røster, fik en begejstret modtagelse, særligt da kritikken som hovedregel var indpakket i mere eller mindre udstrakt lovprisning. At Bonde med sin dokumentation af særligt DIF's problematiske ageren under og efter besættelsen har revet en flænge i den almindelige konsensus om besættelsestiden, er uomtvisteligt, ligesom hans dokumentation af ikonet Gunnar Nu Hansens uheldige optræden, der i bedste fald lader sig forklare ved politisk naivitet, er overbevisende. Og der er næppe tvivl om, at bogen er blevet læst med bekymrede miner flere steder i dansk idrætsverden. Bogen bragte nyt for dagen. Det har næppe alle steder været velkomne nyheder.

Den rygende pistol

Fandt Hans Bonde så den rygende pistol, som han så ivrigt og dygtigt søgte efter? Overspiller han forløbene, skyder han gråspurve med kanoner? Svaret må blive, at Bonde ikke fandt én, men mange rygende pistoler, med DIF som en af dem med stor kaliber, og adskillige i dametaskestørrelse.

Faktisk kan det være vanskeligt at lokalisere de rygende pistoler i bogen, uanset kalibre. Det skyldes, hvilket blot er antydnet i det foregående, at bogen er uhyre detaljerig. Der redegøres ikke blot for ballade og optøjer ifm. dette eller hint arrangement, men også for det sportslige forløb, om hvorvidt kampen var elegant gennemført, om idrætsfolkenes tidligere præstationer osv. Redegørelserne er måske metodisk relevante i bestræbelsen på at identificere de enkel-

te arrangementers rolle i og som eksempler på idrætssamkvemmet. Dette mylder af oplysninger vil uden tvivl interessere den primært sportsinteresserede læser, men gør det til en større opgave at udsondre de centrale, problematiske begivenheder og beslutninger, de rygende pistoler. Værket ville have stået stærkere, hvis Bonde, efter nærværende anmelders mening gerne på bekostning af denne gennemgående detaljerigdom, som Jes Fabricius Møller efterlyste det i sin anmeldelse, havde søgt at nå mere til bunds i diskussionen af forholdet mellem politik og idræt.²⁰ Faktisk angiver Bonde selv et centralt element i en mulig forklaring på dansk idræts samarbejde med tyskerne, i Scavenius-citateret fra 1945 om, at hvis vi var i krig, var det da godt, at tyskerne ikke opdagede det. Hvis det var den holdning, sammen med opfattelsen af idrætten som upolitisk, DIF og andre lagde til grund for beslutninger og ageren, forstår man jo sådan set udmærket, at man ikke fandt grund til ikke at gennemføre et tæt, idrætsmæssigt samkvem med tyskerne. Lad så være, at denne holdning var i tråd med Goebbels udtalelse i *Nationaltidende* 9. marts 1941 om, at Danmark ikke var besat, men havde indgået en overenskomst med Tyskland.²¹ Med en pistol for panden, kunne man tilføje.

I forlængelse her af kan man, sat lidt på spidsen, spørge, om ikke idrættens situation under besættelsen 1940-45 meget godt ligner resten af Danmarks situation, herunder erhvervslivets, hvor lidt glørværdig denne situation så måtte være. Samarbejdet med tyskerne fulgte krigens konjunkturer, baseret på begejstring, skræk, gustent overlæg eller politisk naivitet. Set i dét lys, dokumenterer Bondes bog på idrættens område det, som alle og enhver går og ved. Og det er jo i sig selv fortjenstfuld nok.

"Fodbold med fjenden" er en grundig

bog. Den er problematisk, primært i de mange omstændelige referater af sportskampe, der gør det vanskeligt at udsondre brændpunkterne; dvs. de områder, hvor idræt og politik støder sammen, eller går op i en højere enhed. Men "Fodbold med fjenden" er også banebrydende og nødvendig, fordi den blotlægger et ikke blot upåagtet men også nedtonet område, og fordi den nedbryder nogle af de glørværdige forestillinger, der er så behagelige at have, og så ubehagelige at miste, fra den mest danske sportsjournalist af dem alle, der efter at have været gennem Bondes behandling står med tydelige ridser i lakken, til en klar dokumentation af, at idrættens stædige hævden af at være upolitisk i tiden 1940-45, gjorde perioden til den tid, hvor dansk idræt vel mere end nogen sinde før var politiseret. Dengang.

Og nu? Som det er blevet påpeget, så findes der også i dag sportsmedier og elitesportsfolk uden horisont til det omgivende samfund.²² På den måde har Bondes bog også et aktuelt budskab: Sportens fascinationskraft, karriere og penge betyder, at man også i dag i mange

tilfælde vil foretrække at adskille politik og sport. Men som "Fodbold med fjenden" viser, lader det sig ikke gøre. Alene at hævde at kunne gøre det, er naivt. Men det er altså en sportsopfattelse, som også medier og sportsfolk gør sig til talsmænd for i dag. Og kronprinsers, som på den baggrund må se sig selv betegnet som naive.²³ Det er naturligvis OL i Beijing 2008, der er tale om.

Har vi da intet lært siden Hitlers olympiske lege i Berlin 1936, spørger Bonde. Intet lært af Hitler. Jo, Hitler søgte at indførte rygeforbud i det offentlige rum i Tyskland 1938-45, og det danske naziparti, DNSAP, havde med inspiration i det tyske naziparti store planer for fremme af folkesundheden i Danmark; planer, der bl.a. indeholdt to timers idræt hver dag i alle landets skoler, og lovpligtig gymnastik og idrætsudøvelse for hele befolkningen.²⁴ Og af Bonde har vi så lært, at den tilsyneladende både velmente og uskyldige sy-slen med idræt og sundhed kan lede en i dårligt selskab, og at politik og idræt hænger sammen, uanset om vi vil det eller ej.

Noter

- 1 Hans Bonde, under medvirkende af Martin Frei: Fodbold med Fjenden. Dansk idræt under hagekorset. Syddansk Universitetsforlag, 2006, s. 87. Citatet skyldes Erik Scavenius, 1945.
- 2 Disputatsen blev i 2003 udgivet i populæruddgave under titlen "Kampen om Ungdommen", og i 2006 i bearbejdet engelsk udgave, "Gymnastics and Politics – Niels Bukh and Male Aesthetics", bilagt dvd'en "Niels Bukh – A visual documentation on Gymnastics and Politics 1912-52", som også er udgivet som selvstændig dvd, og tillige i 2007 som cd-rom, med den originale disputatstekst, 910 s., med filmklip, fotos og tegninger integreret i teksten; et pionerarbejde i digital historieformidling, dygtigt gennemført af Museum Tusulanum. Hertil kommer, at Bonde er forfatter til en lang række bøger, artikler og afhandlinger om idræts historie, moderne kulturhistorie og mandeforskning.
- 3 Søren Bang: Historiens magt. 2. maj 2003. Findes på www.dif.dk, Dansk Idræts-Forbunds hjemmeside.
- 4 Bonde 2006, s. 12; med den lokalhistorisk baserede idrætsorienterede litteratur som en mulig undtagelse, som f.eks. nærværende anmelders arbejder: Sportens spor, 1994, særligt s. 59-74, Spring og sport, 1996, s. 28-30, samt At fremme sportens interesse, 2007, s. 21-24.
- 5 Bonde 2006, s. 12, samt titelark s. 3.
- 6 En opremsning af samtlige kapitler, alene ved hovedbetegnelsen, ville sprænge denne anmeldelsens rammer, men forfatteren bevæger sig fra overordnede akademisk orienterede temaer som "Diskursanalyse" (s. 20-22) til afsnit om enkeltsgrenene, enkeltbegivenheder og enkeltpersoner, som f.eks. "Ragnhild Hveger og Jenny "Østersøen" (s. 188-196), hvilket angiver spændvidden i bogen, og tillige dens brugbarhed på forskellige niveauer.
- 7 Bonde 2006 s. 13.
- 8 Bonde 2006 s. 14.
- 9 Bonde 2006 s. 18.
- 10 Bonde 2006 s. 84.
- 11 Bonde 2006 s. 106.
- 12 Bonde 2006 s. 122. Det begrænsede udbud af lande varieredes en smule ift. sportsgrene, men de primære danske modstandere i besættelsestiden var Tyskland, Sverige og Norge.
- 13 Bonde 2006 s. 362.
- 14 Bonde 2006 s. 439.
- 15 Henrik H. Brandt: Idræt og politik på spidsen. 22/12 2006. Findes på Idrættens Analyseinstituts hjemmeside, www.idan.dk.
- 16 Jes Fabricius Møller: Dansk idræts kamp med nazismen, i Politiken 17/11 2006.
- 17 Weekend-Avisen, Bøger, 5/1 2007.
- 18 Casper Licht [Anmeldelse af]: Hans Bonde: Fodbold med fjenden. I: Historisk Tidsskrift, hefte 2, 2007, s. 606-608.
- 19 Andreas Skov [Anmeldelse af]: Hans Bonde: Fodbold med fjenden, 11/1 2007. Findes på www.historie-online.dk.
- 20 Møller 2006.
- 21 Bonde 2006 s. 87.
- 22 Brandt 2006.
- 23 Lars Fink: Idrætsforsker: Naivt, Frederik. BT, 12/2 2008.
- 24 Bonde 2006 s. 126.